

YU ISSN 0350-185x

UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLVII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле
Ивић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ђупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1991

MILORAD RADOVANOVIĆ, *Spisi iz sintakse i semantike*, Biblioteka Theoria, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Dobra vest, Novi Sad 1990, стр. 221.

Пред нама је још једна књига Милорада Радовановића, редовног професора опште лингвистике на Филозофском факултету у Новом Саду. Књига са насловом *Spisi iz sintakse i semantike* није нова по садржају, јер она чини збирку већ објављених радова који су настајали у периоду од 1968. до 1988. године. Зато приказ ове књиге неће бити уобичајено упознавање са њеним садржајем, него ће, пратећи доследност у приступу појединим проблемима, процењивати целисходност оваквог повезивања појединачних радова у целине и трагати за неким новим учинком овако сачињеног дела.

Књига *Spisi iz sintakse i semantike* својим насловом одређује област којом се бави, а својим садржајем показује да њен аутор још од првих радова негује модеран приступ синтаксичко-семантичким феноменима пратећи тако токове савремене лингвистичке науке и њених најдалекосежнијих праваца — структуралне и генеративне теорије. Књигом су обухваћени радови М. Радовановића који се нису „утапали“ у његове позније „општелингвистичке“ (специјално ‘социолингвистичке’) научне преокупације и занимања“. Радови у књизи дати су углавном неизмењено (код већине су мењани само наслови), а груписани су тематски, тако да свака целина има надређен наслов који упућује „на неке сасвим нове, савремене појмове лингвистичке науке, особито њене теорије, махом ... незаступљене или неподесно заступљене у сербокроатистици“ (*Уводна белешка*, стр. 6). Тако књига има ове целине: *Уводна белешка* (са Библиографским упутством) (5–9); *I Номинализација* (11–50), са радовима: 1. *О „кондензацији реченице“ као језичком поступку* (13–27) 2. *О „номинализацији“ као језичком поступку* (28–37); 3. *О значењу речи и граматичком тумачењу „номинализованих исказа“* (38–41); 4. *О „номиналном и вербалном стилу“ у језику* (42–50); *II Декомпозиција* (51–73), садржи само један рад: 1. *О „декомпоновању предиката“ као језичком поступку* (53–73); *III Детерминација* (75–113), обухвата два рада: 1. *О „обавезној детерминацији“ као језичком поступку* (77–106);

2. О „граматици неутуђиве посесије“ и „имплицитној обавезној детерминацији“ (107–113); IV *Парцелација* (115–163), садржи само један рад: 1. О „парцелацији реченице“ као језичком поступку (117–163); V *Нараџија* (165–219), обухвата пет радова: 1. О „наративним“ глаголским облицима (167–178); 2. О аористу и имперфекту (179–182); 3. О плусквамперфекту (183–199); 4. О потенцијалу другом (200–208); 5. О „безличној реченици“ (209–219). Преглед садржаја књиге показује да она осим *Уводне белешке* садржи пет тематских целина и 13 радова. Међутим, структура књиге нешто је сложенија, јер на крају сваког рада дате су *Белешке* које нису само уобичајене напомене. У њима аутор одговарајућу проблематику ставља у шири научни контекст повезујући је са више аспеката са истим или сличним појавама у језику и дајући критички преглед других релевантних приступа датим појавама. При томе доследно кореспондира и са својим ставовима изнетим у неким другим научним радовима. Тако *Белешке* дају и преглед библиографских јединица, чиме се умањује недостатак што таквог пописа нема на крају књиге, па је читалац обавештен не само о сербокроатистичкој литератури о назначеним проблемима, него и о резултатима савремене светске лингвистичке теорије (чешке, енглеске, америчке, совјетске и др.). У *Белешкама* се детаљнише неке поставке из основног текста, при чему се, што је посебно значајно, осим језичких аспеката уважавају и други аспекти испитиваних појава (друштвени, психички, прагматички, културални, комуникацијски и др.). Зато су *Белешке* углавном опширне, понеке су опширније и од основног текста, па би било функционалније да су дате интегрално у основном тексту, или бар на истој страни чији текст допуњују. Тако би књига била технички практичнија, а читалац би континуирано и са мање напора могао да прати њен садржај.

Прва целина књиге са насловом *Номинализација* обухвата 4 рада, који се најопштије речено, баве насловљеном појавом као универзалном у индоевропским језицима. Ову језичку појаву карактерише употреба номиналних средстава уместо вербалних у исказима природних језика. Иако се за појаву номинализације наводе лингвистички и нелингвистички разлози, аутор истиче значај нелингвистичких момената, који су углавном жанровске (стилске) природе, и то како у погледу фреквенције тако и у погледу продуктивности. Овај тип површинске организације исказа нарочито одговара специјалним функционалним стилевима језичког стандарда (новинарском, правном, политичком, административном, научном и др.), док је знатно ређи у књижевним текстовима. Лингвистички моменти за појаву номинализације проистичу из саме структуре појединих језика, а манифестују се у слободнијој мобилности језичких јединица за номинализацију и у већој комбинабилности ових јединица са другим језичким јединицама, јер не реферишу о неким граматичким значењима и

односима, који иначе ограничавају повезивање њихових вербалних еквивалената са другим јединицама. За ситуацију у српскохрватском језику у вези са појавом номинализације М. Радовановић истиче значај изучавања *праве номинализације* или *номинализације у ужем смислу* са девербативним и са деадјективним именицама као експонентима нереченичне предикације. Осим ових именица у функцији експонента нереченичне предикације могу се наћи вербиди, а овакво појављивање нереченичних језичких средстава у функцији саопштавања реченичног садржаја одређује се у савременој науци као поступак *реченичне кондензације*. Девербативне именице јављају се у функцији предиката и у поступку *декомпозиције предиката*, још једном поступку номинализације језичких исказа. Иако су неки случајеви овог поступка слични случајевима реченичне кондензације, ова два поступка исте појаве — номинализације битно се разликују, па су у књизи, о којој је реч, с разлогом обрађени као посебни језички феномени.

Релевантним синтаксичко-семантичким и морфолошким аспектима реченичне кондензације са девербативним и деадјективним именицама као експонентима нереченичне предикације посвећена су два рада прве целине: *О "кондензацији реченице" као језичком поступку* и *О значењу речи и граматичком тумачењу „номинализованих исказа“*. Ова два рада дају низ значајних запажања о реализацији реченичне кондензације наводећи примере слободних и везаних падежних облика именица у функцији реченичних кондензатора у различитим синтаксичким позицијама и са различитим базичним значењима. Запажено је да су различите базичне интерперетационе могућности сигнализоване различитим везничким решењима у дубинској структури, којима одговарају различите предлошке везе у површинској структури. Интерпретација базичних значења падежних облика у површинској структури условљена је многим елементима: позицијом у реченици, лексичким значењем јединица у падежној конструкцији, деривационом суфиксалном морфемом девербативне именице у улози центра конструкције и прагматичким контекстом.

Нејезички аспект номинализованих исказа може се општије представити као функционо-стилска, културална, универзална тенденција у језицима, која се у традиционалним филолошким расправама одређује опозицијом „номинални стил“/„вербални стил“ (в. рад *О „номиналном и вербалном стилу“ у језику*). С овог аспекта номинализација као појава добија значај у подстицању комуникације у смислу њене ефикасности и економичности, кроз културно / језичке контакте као појава „функционално-стилских универзалција“.

Другу целину са насловом *Декомпозиција чини један рад: О „декомпоновању предиката“ као језичком поступку*, у коме се декомпоновани предикат представља као један од облика испољавања номинализованих

исказа, за разлику од традиционалног приступа који је овај проблем разматрао у оквиру појаве језичког аналитизма. Декомпоновани предикат је двочлани предикат који је конструисан од глаголске копуле или семикопулативног глагола и девербативне именице, а одговара једночланом предикату реализованом пунозначним глаголом из кога је изведена девербативна именица двочланог предиката. За разлику од номинализације која се остварује кондензацијом реченичног значења, при чему у исказу постоје две примарне корелативне предикације, номинализација декомпозицијом претпоставља исказ са једном предикацијом која се само формално усложњава декомпоновањем пунозначног глагола. Разлике између ова два поступка су очигледне, али по томе што се јављају као универзалне, фреквентне и продуктивне појаве истог процеса — номинализације, као и по томе што су као појаве стилске природе условљене углавном екстралингвистичким факторима (исте или сличне процедуре апстрактног мишљења, сродни културни типови, мање или више идентичан функционални и ситуациони контекст језичке употребе), можда је требало оба поступка, и кондензацију и декомпозицију, као две подцеле дати у I (истој) целини под надређеним појмом *номинализација*.

Од осталих проблема (појмова) који су обрађени у књизи *Списи из синтаксе и семантике* у истој равни као "језички поступци" јављају се и појмови *парцелације* и *нарације*. Они су као поступци књижевног стила дати углавном дескриптивно на ограниченом корпусу појединих дела неких савремених писаца српскохрватског језичког подручја (М. Црњанског, М. Крлеже, Д. Ћосића, Јб. Недића и Б. Радовића). Појава *парцелације* представљена је као разграђивање или разбијање традиционално схваћеног реченичног модела, при чему парцелисани сегменти бивају интонационо и позиционо аутономизовани (в. рад *О „парцелацији реченице“ као језичком поступку*). Парцелацији најчешће подлежу јединице периферних синтаксичких функција (именичке и адвербијалне одредбе), а ређе објекат, а парцелација се појављује као стандардно средство савремене српскохрватске прозе са својом специфичном функционалном и стилском дистинктивношћу.

Појам *нарације* као наслов пете целине представљен је као језички поступак у књижевним делима, који се реализује глаголским облицима: презентом, аористом, имперфектом, плусквамперфектом и потенцијалом II (в. прва четири рада ове целине). Анализа књижевних текстова показује да је најчешће средство нарације презент имперфективних глагола, чији се наративни низ стилски ефектно може прекидати презентом перфективних глагола или аористом. Употреба плусквамперфекта разматрана је и са становишта његовог граматичког значења, а употреба потенцијала II са становишта његове функционалне и семантичке дистинктивности у систему српскохрватских глаголских облика, при чему испитивани корпус

показује да се потенцијал II понаша као *облик потенцијала за прошлост* и у том смислу има своје место у систему глаголских облика, па га са становишта стандардне језичке норме не би требало доводити у питање.

Последњи рад V целине *О „безличној реченици“* по свом садржају не одговара надређеном наслову, јер се проблем „безличних“ конструкција са морфемом *се* тешко може довести у везу с нарацијом. Овај синтаксички модел без експлицираног агенса није условљен лексичком семантиком глагола, него анонимношћу и уопштеношћу агенса, што је карактеристично за ситуације интелектуалног приступа појавама. На примерима текста Љ. Недића М. Радовановић показује да интелектуализован језик у списак својих карактеристичних модела укључује и синтаксички модел са анонимним агенсом и морфемом *се* као стандардним граматичким средством. Тако се овај модел на општем комуникативном плану, а у вези са избором језичких средстава у нарочитим видовима језичке употребе, нашао у истом списку заједно са девербативним именицама у функцији реченичног кондензатора и у функцији лексичког дела декомпонованог предиката, па би се и рад о коме је реч, на неки начин, пре могао да подреди I и II (односно истој) целини.

Трећу целину са насловом *Детерминација* издвајамо, јер се појам на који наслов упућује не може посматрати у истој равни са осталим појмовима: номинализацијом, кондензацијом, декомпозицијом, нарацијом и парцелацијом, који се тичу језичке употребе (поступка) и који су углавном стилске природе. Набројани појмови, као што смо истакли, карактеристични су за специјалне функционалне стилове језичког стандарда и јављају се као обавезна или факултативна обележја неког жанра или стила појединих аутора. Појам *детерминација* (обавезна експлицитна и имплицитна детерминација) не тиче се језичког поступка и није стилске природе, него се јавља као обавезно средства којим се регулишу нека основна синтаксичко-семантичка правила и односи и тиче се структуралне природе појединих језика. У овом смислу део наслова првог рада ове целине који овај језички феномен сврстава у језичке поступке, није сасвим адекватан. Обавезна детерминација је универзална појава у језицима, а везује се пре свега са појмом „неотуђиве посесије“. Ова синтаксичко-семантичка појава условљена је потребом отклањања селекционих рестрикција лексичке комбинабилности, при чему обезбеђује структурни минимум граматичности или структурни минимум одређеног граматичког значења. У детаљној анализи обавезне експлицитне и имплицитне детерминације М. Радовановић даје различите случајеве њихове реализације и синтаксичко-семантичке факторе који те разлике условљавају. Тако је за имплицитну детерминацију карактеристично да њене основне типове — позитивну или негативну квалификацију — одређује семантика именица које се детерминишу, при чему су неки случајевски одређени и

парајезичким и нејезичким средствима (премештањем логичког акцента, гестом, мимиком и сл.).

Обједињавање већ објављених радова у једну књигу, каква је и књига коју представљамо, има несумњив значај, и то не само за њеног аутора, него и за област којом се бави. Значај књиге *Списи из синтаксе и семантике* за сербокроатистичку науку је несумњив, а од свих њених вредности нарочито бисмо истакли модеран приступ појединим језичким феноменима, којим је М. Радовановић показао како се успешно, по систему мреже, могу повезивати унутарјезичке (=граматичке) и изванјезичке (=прагматичке) чињенице и односи. У оваквом приступу језичким чињеницама на теоријском плану, а и у граматичком представљању, узимају се у обзир све релевантне језичке и нејезичке чињенице. Тако се нпр. у опису неких граматичких јединица не би смело занемарити појединачно значење лексема, па и мањих јединица (деривационих морфема), или њихово значење у међусобној повезаности, а при нормирању би се морале уважавати и чињенице ширег, нејезичког контекста и неких видова језичке употребе који се тичу специјалних функционалних стилова. Додала бих, међутим, да организација књиге није баш најсрећнија. Требало је, можда, мењати нешто у склопу радова, чиме би тематске целине постале садржајно компактније. Тако би се избегла и непотребна понављања (општи приступи, библиографски подаци и друге неопходне напомене). Осим тога требало је у свим целинама и радовима доследно спровести она општа начела теоријско-методолошког опредељења, која су истакнута у *Уводној белешци*. Тако би цео садржај књиге добио уједначености.

Београд

Стана Ристић